Dones immigrades i mercat de treball a Catalunya. Principals reptes

Sònia Parella Rubio
Professora del Departament de Sociologia de la UAB
Investigadora del GEDIME, dins del CER Migracions de la UAB

Les migracions femenines i el mercat de treball: el diagnòstic

Sens dubte, abordar els condicionants que expliquen la segregació laboral de la dona immigrada en el mercat de treball i identificar els principals reptes i les possibles solucions adquireix una complexitat específica en un context de crisi econòmica com l'actual. Ara més que mai correm el risc d'accentuar la dualitat sexual del mercat de treball i les formes de segregació horitzontal i vertical que afecten negativament les dones en general i, en particular, les dones immigrades de determinades zones d'origen. Aquests patrons ens allunyen de la inclusió de les dones immigrades en l'ocupació de qualitat i reforça la seva invisibilitat. En definitiva, es tracta d'una situació totalment incompatible amb els avenços en matèria d'igualtat que han aconseguit les dones els darrers anys, així com amb l'ideal d'una societat cada cop més cohesionada.[1]

A Catalunya ens trobem davant una "crisi d'ocupació", resultat d'una crisi global amb efectes similars en molts països; si bé amb manifestacions específiques en funció de quines hagin estat les característiques de l'estructura econòmica i el tipus de creixement econòmic que l'ha precedit[2]. Els seus efectes s'aprecien sobretot en l'ocupació i, en el cas d'Espanya i Catalunya, els resultats, com sabem, són més negatius que en altres països del nostre entorn europeu. Pel que fa a la població immigrada, el fort pes que presenta l'ocupació precària, la vulnerabilitat jurídica (màxima en situació d'irregularitat) i les característiques dels segments laborals on principalment s'ha concentrat -construcció i serveis-, provoquen que el col·lectiu de persones que s'han instal·lat a Catalunya procedents d'altres països acusin especialment les pèrdues d'ocupació. La major incidència de l'atur també pot comportar un increment del risc de patir situacions d'irregularitat sobrevinguda i, especialment, de passar cap a l'economia submergida.[3]

Però l'efecte que està tenint la crisi sobre la població immigrada va més enllà de la destrucció d'ocupació. Aproximar-nos-hi des d'una perspectiva de gènere ens ajuda a comprendre més bé com les actuals dinàmiques de globalització del treball de cura contribueixen activament a intensificar les desigualtats entre unes dones i unes "altres" dones[4] amb menys privilegis. La demanda de treballadores domèstiques des de les zones de destinació és un dels factors explicatius dels processos de feminització de les migracions de determinades procedències durant els darrers anys, així com el fet que l'actual crisi d'ocupació estigui generant efectes diferenciats en els homes i en les dones immigrades. En aquest sentit, les dones immigrades estan resistint més bé els efectes de la crisi, precisament perquè moltes d'elles treballen en el servei domèstic o en la cura de la gent gran, la qual cosa fa que, ara encara més que abans, juguin un paper clau per a moltes rendes familiars.

Partint del supòsit que la família ha d'erigir-se com a principal proveïdora de benestar i que a tota llar hi ha dones encarregades de planificar i executar el treball domèstic i familiar que precisa la reproducció social dels seus membres, el que s'anomena *crisi de la cura (care crisis)* és el resultat de la difícil

1. Parella, Sònia (2009) "Reptes davant la inserció laboral de les dones migrades en un context de crisi d'ocupació". Article publicat en el bloc Alius Modus, 11-10-2009 [http://aliusmodus.com/blog/esp/retos-ante-la-insercion-laboral-de-las-mujeres-migradas-en-un-contexto-de-crisis-de-ocupacion/]
2. Pajares, Miguel 2009. *Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2009*. Madrid: OPI - Ministerio de Trabajo e Inmigración
3. Aja, Eliseu.; Arango, Joaquín; Oliver, Josep. 2010 "*La inmigración en tiempos de crisis*". Anuario de la inmigración en España, edición 2009, Barcelona: Fundació CIDOB / Edicions Bellaterra
4. Parella, Sònia i Sordé, Teresa (2010). "Els efectes de la crisi per a la població immigrada" A: *Societat Catalana 2010*, coordinat per Marina Subirats, Barcelona: ACS.

Sònia Parella Rubio

És doctora en Sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i professora en el Departament de Sociologia de la mateixa universitat. És investigadora del GEDIME (Grup d'Estudis d'Immigració i Minories Ètniques - UAB), un grup de recerca que pertany al CER Migracions de la UAB. Ha publicat diversos llibres, capítols de llibre i articles en revistes especialitzades d'àmbit nacional i internacional sobre l'estudi de les migracions des d'una perspectiva de gènere, migracions i mercat de treball, famílies transnacionals, així com sobre processos i pràctiques transnacionals en contextos de migració.

quadratura entre una sèrie de transformacions que han provocat que aquest model ja no sigui viable: a saber, la generalització de les famílies de doble ingrés, l'envelliment poblacional lligat a l'increment de situacions de dependència o la manca de cultura política per tal d'avançar cap a nous models de distribució de responsabilitats al voltant de la cura que vagin més enllà de delegar-les a l'àmbit privat. Tot plegat ha fet emergir la necessitat de mercantilitzar una part important d'aquestes tasques. S'assisteix, doncs, a una nova divisió del treball entre família, mercat i Estat, que es concreta en el trànsit des d'un model "familiar" de cura cap a un model de cura anomenat *dona immigrada a la família*, que opera des d'un mercat força desregulat[5]. Aquest model permet alleugerir les responsabilitats i el volum de treball reproductiu de les famílies amb "dos salaris" i, en definitiva, possibilita la reproducció social de societats com la catalana, que s'enfronta a dificultats serioses i apressants a l'hora de seguir organitzant socialment la cura des dels models tradicionals de divisió sexual del treball.

Aquesta mercantilització de la cura es concreta en la proliferació d'ocupació de salaris baixos i qualitat escassa, sovint sota condicions de vulnerabilitat, marginalitat i extrema invisibilitat. Moltes dones immigrades s'ocupen en aquest sector i moltes d'elles -especialment les que resideixen a Catalunya en situació irregular- ho fan en la modalitat de servei domèstic intern. És des d'aquestes coordenades que podem considerar que la reorganització global del treball de cura s'està sostenint des de la intensificació de les desigualtats entre les dones.[6] Amb la finalitat d'il·lustrar les especificitats del sud d'Europa pel que fa al vincle entre migració i ocupació femenina, resulta de gran interès la tipologia de règims de benestar que elabora Eleonore Kofman[7]. L'autora classifica Espanya com a tipus de règim "conservador del sud" *(conservative southern)*. Davant l'insuficient desenvolupament dels serveis per a les famílies i dels serveis socials, les demandes de les famílies activen des del mercat pautes d'ocupació per a les dones immigrades basades principalment en el treball domèstic assalariat (entès com a ocupació dintre de les llars), amb una destacada presència de la modalitat de "treballadores domèstiques internes", en detriment de la presència de les treballadores d'origen immigrant en sectors com els serveis socials, educatius o sanitaris, que són la pauta predominant en països pertanyents a altres règims, com Suècia, per exemple.

Segons les dades de l'Enquesta demogràfica 2007 de l'IDESCAT, el 20% de les dones estrangeres majors de 14 anys tenen estudis superiors

Per tant, la concentració d'una part considerable de les dones immigrades en determinats segments laborals (com ara el treball domèstic assalariat i altres serveis escassament remunerats) en cap cas pot ser explicada només a partir de les pròpies característiques o estratègies d'aquestes treballadores (les diferències salarials en relació al país d'origen, el tipus de projecte migratori, l'escàs temps d'assentament en la societat receptora, la manca de capital social, etc.). A més, és resultat d'una sèrie de processos discriminatoris que tenen a veure amb un complex entramat de factors de desigualtat

5. Bettio, Francesca et al. (2006) "Change in care regimes and female migration, the 'care drain' in the Mediterranean" en *Journal of European Social Policy*, vol. 16, núm. 3, pàgs. 271-285.
6. Parella, Sònia (2003) *Mujer, inmigrante y trabajadora, la triple discriminación*, Anthropos, Barcelona.
7. Kofman, Eleonore (2008) "Gendered Migrations, Livelihoods and Entitlements in Europe", en N. Piper (ed.) *New Perspectives on Gender and Migration*, New York, Routledge.

La dones immigrades estan resistint millor que els homes la recessió, perquè moltes d'elles treballen en el servei domèstic o en la cura de la gent gran, dos sectors en expansió durant la crisi
Foto: Stefano Buonamici

(gènere, classe social, grup ètnic, nacionalitat, etc.), que interactuen de forma simultània a través de les normatives, les pràctiques i els discursos.[8]

Són tres els principals elements normatius que generen processos de diferència, desigualtat i subordinació en el mercat de treball per a les dones immigrades. En primer lloc, els principis rectors d'una política migratòria i de control de fluxos que defineix el "camp de possibilitats" de les persones immigrades en l'espai social i laboral segons classe, gènere, origen ètnic i lloc de procedència (nacionalitat).[9] Els seus continguts (el catàleg d'ocupacions de difícil cobertura i el contingent, sense anar més lluny) faciliten unes condicions específiques per a l'organització del procés laboral i la regulació de les economies. Per al cas específic de les dones immigrades, es tracta d'un "marc institucional discriminatori" que garanteix la disponibilitat de suficient força de treball femenina dins dels paràmetres de la "globalització de la cura", que es concreta en menys drets laborals i familiars per a aquestes treballadores.

En segon lloc, un altre factor clau a tenir en compte és la pseudoregulació o desregulació d'algunes ocupacions tradicionalment feminitzades. La construcció de la ciutadania en termes laborals utilitza estratègies de negació i subordinació dels treballs de les dones, que han suposat la legitimació de l'exclusió de les treballadores de la llar i de les treballadores sexuals.[10] Pel que fa al treball domèstic remunerat, encara que s'elevés fa vint-i-cinc anys a la categoria de treball assalariat -mitjançant la seva regulació l'any 1985, a través del Reial decret 1424/1985, d'1 d'agost-, es tracta d'una activitat no inclosa en l'Estatut dels treballadors, en tant que es considera una relació laboral de caràcter especial. Les

8. Parella, Sònia (2009) "Reptes davant la inserció laboral de les dones migrades en un context de crisi d'ocupació". Article publicat en el bloc Alius Modus, 11-10-2009 [http://aliusmodus.com/blog/esp/retos-ante-la-insercion-laboral-de-las-mujeres-migradas-en-un-contexto-de-crisis-de-ocupacion/]
9. Cachón, Lorenzo (2009) *La 'España inmigrante': marco discriminatorio, mercado de trabajo y políticas de integración*, Barcelona: Anthropos.
10. Mestre, Ruth (2005) "Trabajadoras de cuidado. Las mujeres de la Ley de Extranjería" en F. Checa (ed.), *Mujeres en el camino*, Barcelona, Icaria.

condicions que reglamenta l'esmentat decret, a través d'un règim especial de la Seguretat Social, són manifestament discriminatòries en relació amb la resta de sectors laborals i situa els seus treballadors -naturalment, ens referim majoritàriament a dones- als estrats més baixos de l'estructura ocupacional. Per tant, l'actual regularització del treball domèstic assalariat certifica la invisibilitat social, econòmica i jurídica de les persones que hi treballen.

Per últim, però no menys important, també cal mencionar com a determinant destacat la resposta política davant la conciliació de la vida laboral i familiar i la gestió de la cura de les persones dependents. En aquest sentit, tot i els innegables avenços que ha suposat l'aprovació i desplegament de l'anomenada Llei de dependència (Llei 39/2006, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència), el fet que s'estigui concretant principalment a través de les prestacions econòmiques a les famílies, en detriment de l'oferta de serveis, no afavoreix de moment la creació generalitzada d'ocupació de qualitat. Si bé la llei suposa la universalització de l'accés de les persones grans als serveis socials, l'allau de sol·licituds s'ha canalitzat principalment no pas des d'una oferta de serveis socials -tal com prescriu la Llei a l'article 14-, sinó des de prestacions en metàl·lic inferiors al cost dels serveis que suposadament s'haurien de comprar.[11] Aquest fet està afavorint, o bé que se segueixi sustentant la cura en els membres de la família inactius -generalment dones-, o bé des de la contractació d'hores d'assistència des de l'economia submergida. Aquesta dinàmica genera llocs de treball globals que estan ocupant persones immigrades -generalment dones- des de situacions jurídiques vulnerables i sota condicions laborals sovint abusives.[12]

Els principals reptes que se'n deriven i algunes propostes d'intervenció

Un cop fet el diagnòstic, a continuació es presenten alguns dels principals reptes per tal de superar la subordinació laboral que afecta les dones immigrades des de les seves múltiples connexions i interseccions.[13]

La posició social de les dones immigrades a les societats actuals necessàriament requereix tenir en compte les diferències socials de gènere, classe social, raça (i etnicitat) i nacionalitat que afecten la vida quotidiana de les dones immigrades i l'accés als recursos i als drets de ciutadania que tenen.[14] És per això que és interessant plantejar les polítiques d'igualtat des de la voluntat d'analitzar i mesurar si el significat que el seu "marc interpretatiu" atribueix a la desigualtat de gènere pot suposar o no l'exclusió del col·lectiu de dones immigrades.[15] Ja que la posició laboral i social de les dones immigrades és el resultat d'una sèrie de processos discriminatoris que tenen a veure amb un complex entramat de factors de desigualtat (gènere, classe social, grup ètnic, nacionalitat, etc.) que interactuen de manera simultània a través de les normes, les pràctiques i els discursos, es fa indispensable la interseccionalitat política a l'hora de dissenyar i avaluar les polítiques en general i les d'igualtat en particular. Una aproximació interseccional a la igualtat ens proporciona instruments i indicadors més adequats a l'hora d'abordar les desigualtats i els impactes de les respostes polítiques.

L'augment de l'atur pot comportar major risc de patir situacions d'irregularitat sobrevinguda i, especialment, de passar cap a l'economia submergida

Així mateix, des d'aquesta mirada és possible comprendre que, si bé el gènere és una forma de subordinació compartida per totes les dones, des dels dictàmens d'una economia patriarcal és possible

11. Sarassa, Sebastià. (2009). "El Quart pilar de l'Estat del benestar i el gat de Cheshire" A: *Societat Catalana 2009* , coordinat per Marina Subirats, Barcelona: ACS, pàgs. 83-99.
12. Ibid
13. Parella, Sònia (2009) "Reptes davant la inserció laboral de les dones migrades en un context de crisi d'ocupació". Article publicat en el bloc Alius Modus, 11-10-2009 [http://aliusmodus.com/blog/esp/retos-ante-la-insercion-laboral-de-las-mujeres-migradas-en-un-contexto-de-crisis-de-ocupacion/]
14. Anthias, Flora (1998). "Rethinking social divisions: some notes towards a theoretical framework". *Sociological Review*, vol. 46, núm. 3, pàgs. 505-53.
15. Bustelo, María; Lombardo, Emanuela (2007) *Políticas de igualdad en España y en Europa.* Madrid: Cátedra.

establir una relació entre les situacions socials de les dones d'una classe social determinada i la situació de les dones immigrades, per exemple.[16] En aquest sentit, les interseccions entre diferents eixos de desigualtat mostren que també és possible establir jerarquies de poder cultural, social i econòmic entre les dones.[17]

Un dels fronts principals és la necessitat de repensar les polítiques públiques de gestió de cura des de la transformació del paper de la dona com a "cuidadora universal" i l'abandonament de les "solucions privades" que se sustenten en les desigualtats de gènere i en la precarietat de determinats col·lectius de dones. Ens trobem davant la necessitat d'un canvi de model econòmic que exigeix la reorganització de la cura i de la protecció social amb la finalitat de millorar les condicions laborals de les persones que actualment treballen des d'un mercat sovint desregulat.

Els tres principals elements que generen diferència, desigualtat i subordinació en el mercat de treball per a les immigrades són el marc legal estatal discriminatori, la mala regulació de les professions feminitzades i la dificultat de conciliació laboral-familiar
Foto: Stefano Buonamici

Partint del fet indiscutible que l'ocupació és el factor clau per a la cohesió social -tal com recull el Pacte Nacional per a la Immigració elaborat pel Govern de la Generalitat de Catalunya (2008)-, cal superar totes les barreres que, des del gènere, la nacionalitat i la condició social d'"immigrades", n'obstaculitzen l'accés: dèficits de formació -en els casos que així sigui-, sobrequalificació, trajectòries prèvies d'inactivitat laboral, dificultats derivades de la conciliació de la vida familiar i laboral -especialment rellevants en un col·lectiu marcat per les condicions laborals precàries, les situacions de monomarentalitat i l'absència de xarxes familiars-, així com els obstacles jurídics (el ja mencionat "marc institucional de la discriminació"). En termes generals, la incorporació d'aquestes dones en el mercat de treball en condicions d'igualtat no només suposarà avenços en les seves condicions de vida (autonomia econòmica, desenvolupament capacitats, etc.), sinó que permetrà aprofitar de manera més eficient un capital humà absolutament necessari en un context de canvi de model econòmic cap a activitats de més valor afegit.

16. Parella, Sònia (2009) "La gestión política del género y la mujer inmigrante" A: R. Zapata (coord.), *Políticas y gobernabilidad de la inmigración en España*, Madrid, Ariel, pàgs. 207-226.
17. Lugones, María (2005) "Multiculturalismo radical y feminismos de mujeres de color" *Revista Internacional de Filosofía Política, n°25*, pp. 61-75

Així mateix, les polítiques actives d'ocupació i de formació per a dones immigrades, juntament amb les mesures contra la discriminació per raó de gènere i d'origen, són especialment necessàries en un context de crisi econòmica que està obligant moltes famílies immigrades a dissenyar noves estratègies que passen per una presència i una participació de la dona més grans en el mercat de treball. Des d'aquests paràmetres, cal intervenir de manera proactiva i avançar en els diagnòstics per tal de fer front als frens i obstacles que s'estan trobant moltes dones -per exemple, les que volen incorporar-se al mercat de treball però que presenten una trajectòria prèvia d'inactivitat laboral que els ho dificulta enormement.

Un perfil ben diferent el configuren les dones immigrades amb elevades qualificacions professionals. Efectivament, cal matisar el diagnòstic presentat en la primera part de l'article, en el sentit que són cada vegada més les persones immigrades en general i, en particular, les dones les que estan seguint trajectòries de mobilitat ocupacional de caràcter ascendent a la societat catalana cap als sectors més qualificats. Amb tot, no és menys cert que la "inconsistència d'estatus" segueix essent una realitat per a molts treballadors i treballadores estrangers que no aconsegueixen incorporar-se als sectors de la població qualificada. En el cas de les dones, aquests obstacles fan sovint difícil que puguin abandonar el servei domèstic. Les causes d'aquesta situació són multidimensionals, si bé, sens dubte, les dificultats derivades del procediment d'homologació i convalidació de títols acadèmics i professionals estrangers hi tenen molt a veure. Segons les dades de l'Enquesta demogràfica 2007 de l'IDESCAT, el 20 % de les dones estrangeres majors de 14 anys tenen estudis superiors.

L'alta precarietat, la vulnerabilitat jurídica i els segments laborals on s'ha concentrat (construcció i serveis) provoquen que la població immigrada a Catalunya acusi especialment les pèrdues d'ocupació en l'actual context de crisi

Precisament aquesta és una de les accions contemplades en el Pacte Nacional per a la Immigració, on es recull la necessitat de "fer aflorar els sectors de la població qualificada a través de l'agilització dels tràmits per a l'homologació de la formació", des de la convicció que el potencial educatiu de la població immigrada representa una oportunitat per a la millora del nivell de qualificació professional del conjunt de la població. Amb el ferm propòsit d'afavorir les tramitacions i possibilitar la mobilitat laboral cap a feines qualificades, s'ha portat a terme recentment una interessant iniciativa conjunta de la Generalitat, el Ministeri d'Educació, l'Obra Social "la Caixa" i l'Associació Atlàntida, a través de la creació del SARU (Servei d'Acompanyament al Reconeixement Universitari), amb seu a Barcelona. El SARU permet orientar les persones immigrades sobre el reconeixement de la seva qualificació professional i afavorir la seva inserció laboral.

Finalment, des d'una lectura transnacional del fenomen migratori, ja que una part gens desdenyable de les dones immigrades que resideixen i treballen a Catalunya tenen els seus fills al país d'origen i gestionen des d'aquí estructures familiars transnacionals, cal que les polítiques migratòries no obstaculitzin les estratègies familiars i que les polítiques socials n'incorporin les necessitats que se'n deriven. La situació d'irregularitat de moltes d'aquestes treballadores o la dificultat d'acreditar els requisits exigits per a iniciar els processos de reagrupació familiar o d'arrelament social impossibilita els contactes de les famílies (no poder viatjar al país d'origen, haver d'allargar els períodes de separació més del previst, etc.) i promou els efectes negatius de les separacions físiques tant per a les dones com per a les seves famílies.